

ТРИЕСЕТ ГОДИНИ НА МАКЕДОНСКАТА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

Основањето на Македонската академија на науките и уметностите пред 30 години, во 1967-та, претставува значаен чин во духовните континуитети на македонската културна историја чии зачетоци паѓаат во далечниот IX и почетокот на X век, во времето на Охридскиот книжевен центар на светите Климент и Наум, кој создаде плодна почва за широка писмена и образовна активност што се прошири и во другите словенски земји. Овде, на овие простори, низ сите смени на воените владенија и на цивилизациските влијанија, се градеше и опстојуваше нашата македонско-словенска цивилизација со свои особености и естетски вредности.

Во вековните стремежи на македонскиот народ за своја државност и сопствен национален и културен идентитет, посебно место им припаѓа на активностите на нашата патриотска интелигенција, во втората половина на XIX и почетокот на XX век, школувана во Бугарија, Русија, Швајцарија, Австро-Унгарија и во други европски земји, на нашите преродбеници – лингвисти, писатели, историографи, собирачи на народни умотворби, музиколози, ликовни уметници и научници во областа на хуманитарните, општествените и другите науки.

Творештвото на овие македонски преродбеници опфаќа бројни дела од повеќе области. Во нив спаѓаат учебниците „Македонското наречие“ и „Кратка славјанска граматика“ (П. Зографски), до денес ненадминатата антологиска збирка на македонски народни песни (Браќата Миладинови); богатата збирка народни умотворби (М. Цепенков), поеми со изворни македонски теми и препевот на македонски јазик на Хомеровите „Илијада“ и „Одисеја“ (Г. Прличев); „Славјано-македонска општа историја“ (Ѓ. Пулевски), „За македонските работи“ (К. Мисирков), дело од фундаментално значење на современиот македонски јазик; првиот македонско-руски речник и модерна граматика на македонскиот јазик (Д. Чуповски), музички композиции како „Литургија според Јован Златоуст“ (А. Бадев, музичкиот ученик на Балакирјев и Римски Корсаков), драмски дела меѓу

кои „Македонска крвава свадба“ (В. Чернодрински), една од најмногу изведуваните драми во македонските театри; едно од најзначајните поетски дела во македонската литература „Бели Мугри“ (К. Рацин) и др.

Во историјата на македонската наука и уметност од овој период посебно место им припаѓа на културните и научно-литературните организации формирани во Македонија и особено во странство. Меѓу нив заслужува посебно да се споменат „Младата македонска книжовна дружина“ од крајот на XIX век, со нејзиниот печатен орган „Лоза“, во Софија, во чии редови дејствуваа голем број македонски преродбеници, потоа уметничката дружина „Вардар“ и „Македонскиот клуб“ во Белград, со весникот „Балкански глас“. Меѓутоа, најзначајно место меѓу овие организации секако му припаѓа на „Македонското научно-литературно другарство“ во Санкт-Петербург, со двајцата еминентни претставници: Димитрија Чуповски и Крсте Мисирков и научно-литературното списание „Македонскій глас“ (Македонски глас). Во рамките на оваа организација е изработена и првата карта на Македонија, покрај богатата научна и литературна и издавачка дејност.

По Првата светска војна продолжуваат групи еминентни носители на книжевното, ликовното, музичкото и научното творештво. Меѓу литератите во овој период покрај Кочо Рацин со свои стихозбирки на македонски јазик се појавуваат К. Неделковски, В. Марковски и др., и со драмски дела: В. Иљоски, Р. Крле, А. Панов и др., кои ги поставија темелите на новата македонска книжевност меѓу двете војни. Тоа го оствари и групата истакнати модерни ликовни уметници (Л. Личеноски, Н. Мартиноски, Д. Пандилов, В. Коџоман, Т. Владимирски и Д. Тодоров), а во областа на музичката уметност таква заслуга им припаѓа на групата видни композитори (Ж. Фирфов, С. Гајдов, Т. Прокопиев и Т. Скаловски).

Во годините меѓу двете светски војни свој значаен придонес дадоа и македонските научни и стручни творци во филолошките, општествените, техничките, природните, медицинските и други научни дисциплини (М. Петрушевски, Х. Поленаковиќ, Ѓ. Шоптрајанов, Т. Миrowsки, Б. Благоев, Б. Арсов, Ј. Соколов, Д. Арсов, Х. Манчев, К. Жерновски, С. Томов, П. Серафимов и др.).

Во создавањето на основни непосредни предуслови за основање на Македонската академија на науките и уметностите, како највисока научна

установа во земјата, исклучително значење има Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, основан во 1949 година, со својот широк кадровски потенцијал и со постигањата во образовната и научноистражувачката дејност.

Триесетгодишниот растеж на Македонската академија на науките и уметностите е обележан со разгранување и континуирана активност во остварувањето на нејзините основни функции во областа на науката и уметноста.

Уште од своето основање Академијата беше конституирана како највисока и самостојна научна установа на Република Македонија, со целосна автономност во своите функции, во изборот на телата и органите на Академијата, во донесувањето на свој Статут и други правни акти, во изборот на членови на Академијата, во воспоставувањето на научна и уметничка соработка со други академии и научни установи и во објавувањето на научни публикации за постигањата во научните истражувања и во уметноста.

Според интегралната концепција, статусната поставеност и самостојноста во остварувањето на научната и уметничката дејност, може основано да се тврди дека Македонската академија на науките и уметностите претставува современ тип на европска академија. Благодарение на тоа, во активностите на Академијата не дојде до никаков прекин, ни до кадровски и институционални промени и реорганизации во врска со државното осамостојување и со транзициските реформи, каков што е случајот со повеќето академии од поранешните социјалистички земји.

- Во изминатиов триесетгодишен период бројот на членовите на Академијата од првоизбраните 14 членови при основањето, денес достигна 43 редовни и 35 надворешни членови регуларно избрани на 12-те одржани изборни собранија. Овој број на членови на Академијата, иако сè уште скромно овозможува релативно нормално исполнување на нејзините основни дејности и одговорности во областа на науката и уметноста.

- Академијата денес е организирана во пет свои одделенија и два истражувачки центри, како внатрешни научноистражувачки единици (за генетски инженеринг и биотехнологија и за енергетика и информатика). Четири одделенија имаат по 8 членови и едно 12 членови. Во истражувачките центри се ангажирани по 12 истражувачи.

- Во сообразност со Законот и превладувачката практика на други академии, главните активности на Академијата се концентрирани во четири области: вршење на научноистражувачка дејност по проекти; одржување на научни собири и уметнички презентации; публикување на монографии, зборници и периодични изданија; и соработка со други академии и научни институции во земјата и во странство.

- Во последнава деценија Академијата врши научни истражувања на повеќе од 40 проекти годишно, со широк тематски дијапазон. Проектите се раководени од членови на Академијата, и се остваруваат со помали или поголеми тимови од научни соработници од редот на универзитетските наставници, научните институти и стопанството. На тој начин Академијата ангажира во активна истражувачка работа преку 300 научни работници годишно. Цел од истражувањата се остваруваат заеднички со партнери и кофинансирање од странство.

Академијата организира годишно по 6 до 8 научни собири и 3–5 уметнички презентации. На научните собири се презентираат средно по 15 до над 20 реферати. Во изминатиот период се одржани 145 такви собири, од кои значаен број имаат меѓународен карактер по составот на активните учесници, и 37 ликовни изложби одржани во Изложбениот салон на Академијата.

- Во последниве години Академијата публикува годишно по околу 10 монографии од завршени истражувачки проекти и зборници на реферати од научните собири, по 6–7 броја од периодичното списание „Прилози“ и 2–3 броја од списанието „Македонска терминологија“

Во досегашниов период публикувани се 117 монографии и зборници, 122 броја од списанието „Прилози“ со статии од членови на Академијата и соработниците и 95 броја „Македонска терминологија“ со обработени материјали од 39 научни области и 54 илјади термилошки позиции. Сите овие изданија се разменуваат со други академии и научни институции и библиотеки во земјата и во странство преку Библиотеката на Академијата која сега располага со книжен фонд од над 120 илјади единици.

- Академијата има воспоставено меѓуакадемска научна соработка со поголем број академии на науките, а врз база на потпишани договори со 19 странски академии со кои се предвидуваат можности за остварување на заеднички

научноистражувачки проекти, за организирање на научни собири и уметнички презентации на теми од заеднички интерес, за студиски престои на членови на Академијата и за размена на публикации и научни информации. Освен тоа, Академијата е член на Асоцијацијата на европските академии (АЛЛЕА) и на Интернационалниот академски панел (ИАП), а соработува и со европските академии на науките и уметностите од Салцбург и Париз.

Во својот досегашен развој Академијата ги прошири и разграни структурата и опфатот на својата научноистражувачка дејност. Од претежно хуманитарните и општествените науки (за јазикот, литературата, историјата и сл.) во првите години по основањето, релативно брзо дојде до зголемување на бројот на истражувањата во природните, медицинските и техничките науки, засилени особено по формирањето на двата истражувачки центри. Така се воспостави поизбалансирана структура на областите на научните истражувања и на дистрибуцијата на проектите на фундаментални, применети и развојни.

Во програмската ориентација на Академијата последниве години е нагласена тенденцијата кон покомплексни темелни истражувања на историските процеси во формирањето на национално-културниот идентитет на македонскиот народ и на нашето културно наследство. Материјалните и духовните вредности што ги создаваат науката и културата претставуваат трајни постигања на креативноста на еден народ и тие стануваат интегрален дел и траен белег на неговиот национален и културен идентитет и афирмација. Такво пошироко значење имаат и проектите за утврдување на застапеноста и реалниот потенцијал на природните и другите материјални ресурси со кои располага нашата земја. Се проширува и бројот на фундаменталните и апликативни истражувања на актуелни теми на современата светска наука од областа на генетиката, екологијата, базичните енергетски процеси и енергетски ризици, соларната и другите неklasични извори на енергија, транзицијата, технолошката модернизација и др.

Да наведеме некои од погоре споменатите истражувања чии резултати во повеќе случаи се веќе публикувани во изданијата на Академијата: „Археолошката карта на Република Македонија“ (том I и II), „Етнологијата на Македонците“ „Обичајното право на македонскиот народ“, „Словенската писменост и Охридскиот книжевен центар“, македонскиот јазик во големите светски атласи: Европскиот, Сесловенскиот, Карпатскиот (дијалектен), „Дијалектолошката карта

на македонскиот јазик“, „Педесет години на македонската наука за јазикот“, „Компаративни проучувања на македонската литература и култура“, „Историја на културата на Македонија“ – со 6 издадени книги (за цивилизациите, јазиците, религиите, народното творештво, архитектурата и музичката уметност – на почвата на Македонија), „Историја на македонскиот народ од најстари времиња до денес“, „Демографските движења во Република Македонија“, „Македонија и Источната криза“, „Македонија во војните 1912–1918“, „АСНОМ – педесет години македонска држава (1944–1994)“, „Развиток на стопанството на Република Македонија – (1945–1990)“, „Национална стратегија за економскиот развој на Република Македонија“.

Во природните и техничките науки: „Флората на Република Македонија“, „Почвите на Република Македонија“ и „Карактеристики на климатско-вегетациско-почвените зони во Република Македонија“, „Молекуларните основи на болестите кај населението“, „Современата дијагностика и третман на малигните тумори“, „Јодопенијата во Македонија“, „Математички структури и модели“, „Термоелектрани и околина“, „Радиоактивноста на пепелот од електраните на лигнит“, „Нова генерација соларни ќелии“, „Мионската катализа и примена“, „Транспарентни кондуктивни филмови“, „Спектроскопски испитувања на потенцијални протонски спроводници“ и др.

Почитувани дами и господа,

Република Македонија во деведесеттите години, веднаш по осамостојувањето, влезе во длабоки и радикални структурни трансформации кои, како и во другите земји во транзиција се придружени со сериозни економски и социјални последици.

Денес веќе широко емпириски се потврдени научните стојалишта дека за совладувањето на тешкотиите со кои се соочуваат земјите во транзиција и за отворање реални перспективи за динамизирање на производството и зголемување на вработеноста, смирување на социјалните тензии и подобрување на благосостојбата на народот, единствен ефективен пат е цврстата определеност со сеопшт заеднички напор да се обезбеди стабилен и одржлив развој и модернизација на стопанството, во услови на изграден ефикасен правен систем и конзистентна социјална политика.

Во таквата ориентација, потпирањето врз научните и технолошките знаења и врз компаративните емпириски сознанија, претставуваат неопходна и важна претпоставка за рационален избор на развојната стратегија и развојните приоритети, за оптимална комбинација и ефектуирање на факторите на развојот, за определба околу опциите на технолошката модернизација, за обезбедување на стабилен и урамнотежен макроекономски амбиент и за правилно лоцирање на улогата и одговорностите на државата. Но, да напоменеме овде дека за создавање на стимулативен амбиент за проширување на делотворниот придонес на науката и технологијата важен услов претставуваат односот и материјалната поддршка од страна на државата.

На тој план, имајќи ги во вид актуелните состојби, неопходен е поттик на вкупната научна структура – на мрежата на институциите, на бројот на специјализираноста на кадарот и на материјалната опременост и ревитализирање на одделни научни институции соочени со „процесот на стареење“.

Во исто време, за науката и технологијата да станат позначаен реален фактор на економскиот и социјалниот развој, нужна е објективна евалуација на продуктивноста и ефективноста на научната продукција.

Денес е одвишно да се потсетува колкава е улогата на науката и технологијата во напредокот на човештвото и колку се суштински нивното влијание и придонес врз економските, социјалните, културните, етичките и политичките состојби во општеството. Впрочем, на крајот на вториот милениум сведоци сме на енормните промени во сите области на животот настанати како резултат на научниот и технолошки прогрес. Всушност, и иднината и благосостојбата на човештвото зависат од напредокот на науката и технологијата, кој никогаш не завршува. Притоа, неприфатливо е сфаќањето на прогресот само како механистички материјално-технолошки процес кој тежи да ја стандардизира и цивилизацијата, наспроти значењето што треба да го имаат чувањето и негувањето на културниот идентитет и на традициите.

Науката не може да биде независна и изолирана од општеството во кое твори и се развива. Таа не е цел за себе. Таа треба да му служи на човекот и на градењето на квалитетот на животот прифатлив за широкото мнозинство од населението.